

Ideologinė prievarta ir represijos Kauno valstybiniame Vytauto Didžiojo universitete (1944–1950 m.)

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje vykusią Lietuvos reokupaciją lydėjo SSRS vykdoma sovietizacija, teroras, ideologinė ir moralinė prievarta. Tie patys metodai buvo taikomi ir aukštosioms mokykloms. Okupacinė valdžia siekė perauklėti tautinę inteligentiją, susiformavusią nepriklausomoje Lietuvoje, ir parengti sovietų valdžiai lojalius inteligentus. Represijas ir ideologinę prievartą organizavo ir vykdė komunistų partijos ir komjaunimo organizacijų nariai. Straipsnyje analizuojama ideologinė prievarta ir represijos Kauno valstybiniame Vytauto Didžiojo universitete 1944–1950 m.

IVADAS

Sovietų Sąjunga, 1944 m. vėl okupavusi Lietuvą, ėmėsi represijų: paskelbė vyrų mobilizaciją į Raudonąją armiją, pradėjo vykdyti masinius areštus ir trėmimus, o kaime – prievartinę kolektyvizaciją. Teroras sukėlė partizaninį pasipriešinimą, kurį palaikė didžioji Lietuvos visuomenės dalis. Partizaninį karą pavadinusi „klasine kova su buržuaziniais nacionalistais“, okupacinė valdžia ir Lietuvos komunistų partija nutarė perauklėti tautinę inteligentiją: aukštosiose mokyklose įvedė privalomą marksizmo-leninizmo kursą, politines valandėles, jų darbuotojus ir studentus vertė dalyvauti sovietinių švenčių išskilmėse ir demonstracijose, paskaitose šlovinti rusų ir sovietinius

mokslo pasiekimus ir t. t. Okupacinė valdžia suvokė, kad norint palaužti antisovietinį pasipriešinimą kariuomenės ir saugumo organų pastangų neužtenka, todėl pasitelkusi komunistų partijos ir komjaunimo organizacijos narius visokiais būdais stengėsi primesti visuomenei sovietinę ideologiją ir išauklėti lojalius sovietinius piliečius.

Sovietų valdžios metodai, kuriais ji vadovavosi „auklėdama“ okupuotos valstybės piliečius, atsiskleidžia tyrinėjant Kauno valstybinio Vytauto Didžiojo universiteto ir Kauno politechnikos instituto istoriją. Šios temos istoriografija negausi. Apie universitete sovietmečiu vykdytą ideologinę prievartą šiek tiek rašyta KPI leidiniuose. Kauno valstybinis Vytauto Didžiojo universitetas (toliau – KVVDU) 1950 m. buvo reorganizuotas į Kauno politechnikos institutą (toliau – KPI), o jo Medicinos fakultetas – į Kauno medicinos institutą. KPI niekada nepamiršo, kad yra kilęs iš Lietuvos (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo) universiteto, tačiau tarpukario laikotarpio pasiekimai sovietmečiu buvo vertinami neigiamai, o ideologizuotos sovietinės reformos – teigiamai. Jubiliejiniuose instituto leidiniuose ideologinė prievarta ir represijos buvo pateisinamos kaip neišvengiama būtinybė kovojant su „buržuaziniu nacionalizmu“¹.

Atkūrus valstybingumą, atsirado sąlygos universiteto istoriją įvertinti objektyviai. Kauno technologijos universiteto (toliau – KTU) 75-mečiui skirtoje kolektyvinėje

monografijoje² jau aprašomos sovietinio laikotarpio represijos ir netektys, bet vis dar teigiamai vertinama komunistų partijos veikla. Šis tendencingas vertinimas paskatino KTU docentą Albiną Tamašauską išnagrinėti Kauno universiteto ir KPI partinių organizacijų veiklą atskiroje monografijoje³. Autorius, remdamasis archyvais, aptarė komunistų partijos narių tautinę sudėtį, išsimokslinimą, stojimo į partiją motyvus, o daugiausia dėmesio skyrė jos ideologinei represinei veiklai, stengdamasis tame kontekste kartu įamžinti ir represuotųjų atminimą bei pasipriešinimą sovietizacijai. A. Tamašauskas atsargiai atsiliepė apie aukštosios mokyklos rektorato ir dekanatų darbuotojų veiklą, kadangi oficialūs pareigūnai sovietmečiu gyveno dvilypį gyvenimą: viešumoje reiškė lojalumą sovietinei sistemai, o būdami tarp bendraminčių laikėsi kitos pozicijos.

Kai kurie sovietinių represijų aspektai paminėti monografijose, skirtose išskilioms universiteto ir instituto asmenybėms – profesoriams Kazimierui Vasiliauskiui, Kazimierui Baršauskiui ir Antanui Purėnui⁴. Studentų pašalinimo iš universiteto priežastis, socialinę pašalintųjų padėtį ir jos įtaką išsimokslinimui bakalauro darbe tyrinėjo KTU Socialinių mokslų fakulteto absolventė Karolina Pržialgauskytė⁵.

Šio darbo tikslas – apžvelgti ideologinę prievartą ir represijas, jų pobūdį ir vykdytojus KVVDU. Straipsnyje remiamasi universiteto rektorato posėdžių protokolais, saugomais KTU archyve, universiteto partinės organizacijos posėdžių protokolais, esančiais Lietuvos ypatingajame archyve, ir to meto periodinėje spaudoje skelbtais LKP(b) CK plenumų nutarimais.

UNIVERSITETO VEIKLOS PRADŽIA IR LKP(B) KOVA SU „ANTISOVIETINIAIS ELEMENTAIS“

1944 m. rugpjūčio 4 d. universiteto rektoriumi buvo paskirtas prof. A. Purėnas. Sovietinė Lietuvos vyriausybė nutarė atkurti universitetą su Statybos, Technologijos, Medicinos ir Istorijos-filosofijos fakultetais. Iškilmingas universiteto atidarymo posėdis įvyko spalio 23 d. pirmųjų rūmų salėje. Jo pradžioje rektoriui prof. A. Purėnui pakvietus LSSR vyriausybės ir LKP(b) narius į prezidiumą, studentų choras sugiedojo Sovietų Sąjungos ir Lietuvos himnus. Tokia atidarymo programa buvo numatyta spalio 3 d. rektorato posėdyje⁶. Matyt, dar vykstant karui sovietinė valdžia nenorėjo būti blogesnė nei vokiečių okupacinė administracija, leidusi Lietuvos himną. Vėliau Lietuvos himnas ir trispalvė buvo uždrausti, o himno atlikimas ir trispalvės vėliavos naudojimas buvo vertinami kaip kalėjimu baudžiama antisovietinė veikla. 1944 m. spalio 24 d. posėdyje universiteto rektorius prof. A. Purėnas pranešė, kad vyriausybės nutarimu universitetui grąžintas Vytauto Didžiojo vardas ir jis vadinsis Kauno valstybiniu Vytauto Didžiojo universitetu⁷. Tačiau jau po metų rektorius informavo, kad „kai kurie vyriausybės nariai abejoja, ar Kauno universitetą tinka vadinti Vytauto Didžiojo vardu“⁸.

1945 m. vasario pradžioje buvo gautas raštas iš Valstybinės etatų komisijos prie SSRS liaudies komisarų tarybos, informuojantis, kad Kauno universitetas priskiriamas prie III aukštųjų mokytojų įstaigų kategorijos. Rektorato posėdyje nutarta komandiruoti rektorių prof. A. Purėną ir mokslinį sekretorių prof. Kazį Sleževičių į LSSR švietimo liaudies komisariatą prašyti, kad universitetas būtų priskirtas prie I aukštųjų mokytojų kategorijos⁹. Deja, Lietuvos sovietinė vyriausybė šio klausimo išspręsti negalėjo, todėl

1945 m. kovo 5–10 d. universiteto rektorius prof. A. Purėnas, prorektorius Juozas Kupčinskas ir doc. Antanas Venclova lankėsi Maskvos sąjunginiame aukštųjų mokyklų reikalų komitete ir pasiekė, kad Kauno universitetas taptų I kategorijos aukštąja mokykla¹⁰. Iš pradžių KVVDU priklausė LSSR švietimo liaudies komisariatui, tačiau kadangi svarbiausius klausimus sprendavo Sovietų Sąjungos pareigūnai, 1946 m. birželio 7 d. ši aukštoji mokykla perduota SSRS aukštojo mokslo ministerijai¹¹.

Siekdamas, kad būtų nostrifikuoti mokslo darbuotojų mokslo vardai ir laipsniai, universitetas turėjo SSRS aukštajai atestacinei komisijai pateikti jų anketas. Blažiejaus Abračio, Jono Janickio ir J. Kupčinsko profesoriaus moksliniai vardai iš karto nebuvo patvirtinti, todėl rektorius tuo klausimu pakartotinai kreipėsi į SSRS aukštąją atestacinę komisiją¹².

Kaip ir 1940–1941 m., SSRS, pasitelkusi LSSR komunistų partiją, represinę NKVD ir NKGB aparatą, pradėjo skubiai universitetą sovietizuoti, o sovietinė Lietuvos vyriausybė uoliai vykdė okupantų reikalavimus. 1944 m. gruodžio 27–30 d. įvykusiame Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto (toliau – LKP(b) CK) plenumo nutarta ne tik griežtai kovoti su „lietuviškaisiais-vokiškaisiais nacionalistais“ ir naikinti jų ideologiją, sparčiai kurti „naikinamuosius batalionus“ (žmonės jų narius vadino istrebiteliais arba sribais), bet ir perauklėti tautinę inteligentią bei „ryžtingai išvalyti iš mokyklų svetimus ir priešiškus elementus“¹³.

Ieškodama „priešiškų elementų“ LKP(b) pasitelkė NKVD, kuris skubėjo kuo greičiau perimti universiteto archyvinės bylas, tačiau pavėlavo: studentai sudegino rastas savo draugų ar dėstytojų bylas su vokiečių okupacijos metais užpildytomis anketomis. Universiteto Statybos fakulteto studentas, Birutės rinktinės vadas Juozas Lukša atsiminimuose rašė:

„Mus sudomino netvarka medicinos rūmuose: koridoriai užversti studentų ir mokomojo personalo bylomis, anketomis ir kitokia archyvine medžiaga. Didžiausio rūpesčio mums sukėlė tiek studentų, tiek mokomojo personalo, tiek ir tarnautojų vokiečių okupacijos metais užpildytos anketos, kuriose buvo pažymėta, kad pirmosios bolševikinės okupacijos metu jie buvo Aktyvistų Fronto nariais prieš bolševizmą arba nepriklausomybės laikais priklausę bet kurioms kultūrinėms organizacijoms. [...] Sunešėm jas į krematoriumo krosnį ir paleidom dūmais dokumentines nuodėmes. [...] Apsidirbom pačiu laiku, nes NKVD pareigūnai sekančiomis dienomis jau susirūpino panašių dokumentų globa, visus likučius perimdami savon kontrolėn.“¹⁴

1944 m. gruodžio pabaigoje, prieš pat studentų žiemos atostogas, Švietimo liaudies komisariatas įpareigojo universiteto vadovybę surengti studentams paskaitų apie tarptautinę padėtį, Lietuvos SSR „atstatymą“, vokiečių okupacijos padarinių likvidavimą ir pan. ciklą. Pirmąją paskaitą gruodžio 20 d. universitete skaitė LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas Justas Paleckis¹⁵.

Viena iš inteligentijos perauklėjimo priemonių buvo 1945 m. sausio 23 d. universiteto pirmuosiuose rūmuose iškilmingai atidarytas Marksizmo-leninizmo universitetas ir partinė mokykla. Atidarymo metu LKP(b) Kauno miesto komiteto sekretorius Juozas Grigalavičius pareiškė, kad „marksistinis-lenininis kadro parengimas padės įgyvendinti LKP(b) CK IV plenumo nutarimus demaskuojant ir užkertant nusikalstamą lietuviškai-vokiškų nacionalistų, kaip vokiškojo fašizmo samdinių, veiklą [...]“¹⁶. Tuo metu Lietuvoje vyko plataus masto partizaninis karas, todėl komunistų partijai buvo ne tik svarbu fiziškai sunaikinti partizanus, bet ir kovoti prieš „buržuazinę nacionalistinę ideologiją“.

Universiteto partinės organizacijos 1945 m. rugsėjo 15–spalio 1 d. darbo plane numatyta darbuotojams ir studentams perskaityti agitacinių paskaitų ciklą tokiomis temomis: „Buržuaziniai nacionalistai – pikčiausi lietuvių tautos priešai“ (lektorius – Viktoras Ivanovas), „I-asis Lietuvos inteligentų suvažiavimas pasmerkė buržuazinius nacionalistus ir kvietė kovon su jais“ (lektoriai – profesoriai Pranas Mažylis, Jonas Janickis ir Antanas Venclova, docentas Antanas Bistrickas)¹⁷.

Pokariu, kai visose srityse stigo kvalifikuotų specialistų, aktyviai buvo vykdoma „kadruų valymo politika“. LKP(b) CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus LKP(b) CK V plenumo 1945 m. balandžio 11 d. kalbėjo: „LKP(b) CK IV plenumas įpareigojo visus partinius organus „imtis griežtų priemonių kuo greičiausiai išvalyti iš tarybinio ūkinio aparato jam svetimus ir politiškai abejotinus elementus“. Tačiau tas nutarimas buvo vykdomas nepatenkinamai. [...] Ypač blogi reikalai mūsų aukštosiose mokslo įstaigose.“¹⁸

Dar 1944 m. rudenį prasidėjo Kauno universiteto studentų areštai. Mokslininkai pirmųjų arešto bangų išvengė, nors ir jie buvo stebimi. 1945 m. balandžio 21 d. rektorato posėdyje universiteto rektorius prof. A. Purėnas išreiškė susirūpinimą dėl nesiliaujančių studentų suėmimų¹⁹. Pirmiausia buvo suimami studentai, iki 1940 m. okupacijos ir karo metais priklausę studentų korporacijoms. 1944 m. pabaigoje vykusiam Studentų ateitininkų sąjungos valdybos posėdyje, kuriame dalyvavo šios organizacijos pirmininkas Jonas Algirdas Antanaitis, dėsęs universitete statybos darbų organizavimą, „Grandies“ korporacijos pirmininkas Stasys Rainys, „Gajos“ vyrų korporacijos pirmininkas J. Draudvila, bažnytinio studentų choro pirmininkas Mindaugas Bloznelis ir kapelionas Antanas Bieliūnas, buvo nutarta studentų ateitininkų, taip pat ir „Grandies“ korporacijos veiklą laikinai sustabdyti. Kai

kurie ateitininkai išitraukė į pagrindinę tiesioginio pasipriešinimo veiklą. 1944 m. pabaigoje suimti kapelionas A. Bieliūnas ir studentė stomatologė Bronė Karaliūnaitė buvo žiauriai tardomi siekiant suregzti bylą prieš Ateitininkų sąjungą. 1945 m. liepos 21 d. suimami dar keturi buvę studentai ateitininkai – J. A. Antanaitis, Juozas Vaičaitis, Elena Marcinkevičiūtė ir Ona Eitmanavičiūtė. NKGB sudarė vadinamąją ateitininkų bylą, kurioje visi suimtieji apkaltinti tėvynės išdavimu. Gydytojai A. Bieliūnienei, kuri tuo metu vadovavo vienai Kauno medicinos įstaiagai, pavyko susisiekti su karo tribunolo teisėju ir įtikinti jį, kad merginos nekaltos. 1945 m. rugsėjo 24–25 d. karo tribunolas svarstė ateitininkų bylą ir paskelbė nuosprendį. Kun. A. Bieliūnas, inž. J. A. Antanaitis ir J. Vaičaitis buvo nuteisti po 10 metų lagerio, o merginos išteisintos ir paleistos²⁰.

Suėmimai neaplenkė ir universiteto darbuotojų. SSRS valstybės saugumo ministerijos (toliau – MGB) pareigūnų suimtus darbuotojus rektorius A. Purėnas atleisdavo iš darbo, o kai jie išeidavo iš kalėjimo, vėl grąžindavo į universitetą. Pavyzdžiui, 1946 m. kovo 30 d. jis atleido iš darbo buhalterį Vincą Auškalnį, suimtą 1945 m. sausio 31 d., o 1946 m. gegužės 1 d. paskyrė jį Statybos fakulteto mechaniku²¹. Taip pat elgėsi ir vietoj prof. A. Purėno rektoriumi paskirtas prof. J. Kupčinskas.

SSRS valstybės saugumo liaudies komissariatats (toliau – NKGB), norėdamas turėti universitete agentų, siekė užverbuoti jo darbuotojus ir studentus. Prof. Kazys Šešelgis atsiminimuose prisipažino, kaip jį, jauną Kauno universiteto dėstytoją, 1945 m. į Saugumo rūmus išsikvietė pulkininkas Stasys Vaupšas (Vaupšasovas) ir po pokalbio, trukusio 4–5 valandas, pasiūlė jam bendradarbiauti. Jaunas dėstytojas neatlaikė psichologinio spaudimo ir pasirašė pasižadėjimą bendradarbiauti. Netrukus jis gavo užduotį pranešti raštu viską, ką žino apie savo buvusio kolegos architekto

Vlado Zubovo šeimą, tačiau tai daryti atsiskaitė²². Saugumiečiai pagrasino K. Šešelgiui, kad jis pasigailės atsisakydamas bendradarbiauti, vis dėlto jokių represijų jis nesulaukė.

LSSR NKGB komisaras Aleksandras Guzevičius 1945 m. birželio 20 d. pranešime LSSR liaudies komisarų tarybos pirmininkui Mečislovui Gedvilui rašė, kad tarp Kauno ir Vilniaus universitetų profesorių ir studentų yra daug antisovietinių elementų, kurių vieni skleidžia priešišką agitaciją, o kiti žiūri į sovietų valdžią ironiškai, pasirinkę laukimo poziciją²³.

Universiteto darbuotojus ir studentus sekė uolūs sovietinio saugumo agentai, negausūs komunistų partijos ir komjaunimo organizacijų nariai. 1945 m. rugsėjo 14 d. universiteto partinės organizacijos steigiamajame susirinkime, kuriame dalyvavo 5 partijos nariai ir 2 kandidatai, organizacijos sekretoriumi išrinktas Vytautas Kuzminskis pareiškė:

„Kauno miesto partinis aktyvas teisingai įvertino padėtį mūsų universitete [...] pareiškdamas, kad universitetas yra antitarybinio veikimo citadelė ir buržuazinių nacionalistų organizavimosi lizdas. Tą patvirtina kad ir toks dalykas – valstybės saugumo organai daugiausia žmonių areštavo iš universiteto. Universitetas labiausiai užterštas iš visų miesto įstaigų. Dar ir dabar universitete tebedirba 4 buvę baltieji partizanai, buvę ministeriai, generolai, įvairūs valdininkai. Jie dirba vadovaujamose vietose. [...] Dabar, įsisteigus universiteto specskyriui, jo uždavinys ir bus išsiaiškinti visus tuos elementus.“²⁴

Jam pritarė ir komunistas Jonas Parnarauskas, pareiškdamas, kad reikia „apvalyti universiteto vadovaujamąjį personalą, nes kitaip padėties pagerinimas beveik neįmanomas. Kokie mokytojai, tokie ir vaikai [...]“.²⁵

Buvęs Raudonojo Kryžiaus ligoninės gydytojas plk. ltn. Leonas Kęsgaila-Kensta-

vičius buvo įsitikinęs, kad 1945 m. pradžioje bendradarbis rentgenologas Petras Jašinskas ir Sveikatos skyriaus vedėjas gydytojas J. Parnarauskas jį įskundė MGB²⁶. L. Kęsgaila-Kenstavičius 1945 m. sausio pradžioje buvo atleistas iš darbo, o kovo 17 d. suimtas ir apkaltintas pagalba 1941 m. Birželio sukilimo dalyviams, antisovietine propaganda ir dalyvavimu nacionalistinėje pagrindinėje organizacijoje. Ypatingojo pasitarimo prie SSRS MGB jis buvo nuteistas 6 metus kalėti lageryje. Byloje MGB agentai panaudojo pranešimus ir dokumentus, išvogtus nuo pulkininko leitenanto darbo stalo. Tas pats J. Parnarauskas panašiai planavo „išvalyti“ ir universitetą.

Prorektorius J. Kupčinskas pasidavė partinės organizacijos spaudimui ir, pavaiduodamas rektorių, nuo 1946 m. rugpjūčio 1 d. atleido iš pareigų universitete 15 administracijos ir mokomojo personalo darbuotojų: Technologijos fakulteto Elektromošinių katedros vyresn. dėstytoją Bronių Petrusevičių, Metalų technologijos katedros vyresn. dėstytoją Vincą Babilių, Bendrosios elektrotechnikos katedros vyresn. dėstytoją Joną Praną Kučinską ir Organinės technologijos katedros vyresn. dėstytoją Joną Babiną, Istorijos-filologijos fakulteto Svetimųjų kalbų katedros dėstytoją Vytautą Soblį, Politinės ekonomijos katedros prof. Petrą Šalčių, vyresn. dėstytoją Povilą Kopustinską, Lietuvos istorijos katedros prof. Igną Jonyną ir Rusų kalbos ir literatūros katedros vyresn. dėstytoją Mykolą Banevičių, Medicinos fakulteto Bendrosios chirurgijos katedros asistentą Praną Tiknių-Tiknevičių, Statybos fakulteto Architektūros katedros doc. Klaudijų Dušauską-Duž, Administracijos skyriaus viršininką Antaną Žuką, prorektorius padėjėją Bronių Barzdžiuką, vyresn. buhalterę Stasę Ladygienę ir bibliotekos direktorių prof. Augustiną Janulaitį²⁷. Tuo universiteto „valymas“ nesibaigė. Rugsėjo pradžioje

rektorius prof. A. Purėnas buvo priverstas atleisti Istorijos-filologijos fakulteto Rusų kalbos ir literatūros katedros dėstytojas Magdaleną Šalčiuvienę ir Eleną Jonynienę „kaip nesugebančias tinkamai dirbti pedagoginio darbo tarybiniame universitete“²⁸.

Sovietų saugumas žinojo apie antisovietines nuotaikas universitete ir informuodavo apie tai LKP vadovą A. Sniečką. 1946 m. liepos 11 d. SSRS MVD-MGB įgaliotinis Lietuvoje I. Tkačenka pranešime LKP(b) CK pirmajam sekretoriui A. Sniečkui apie antisovietines Kauno universiteto darbuotojų nuotaikas rašė, kad Istorijos-filologijos fakulteto dekanas ir bibliotekos vedėjas prof. A. Janulaitis yra „aktyvus reakcionierius“, nes paskaitose studentams perša tokias mintis: „viskas, kas rusiška, lietuviams priešiška...“, „niekada ir niekur nebuvo lietuvių tautos draugystės su rusų tauta...“, „socializmą sukurti galima tik Rusijoje, nes jos liaudis yra laukinė ir nekultūringa...“²⁹ Rašte teigiama, kad prof. A. Janulaitis vykdo antisovietinę veiklą su universiteto rektoriaus prof. A. Purėno žinia, todėl būtina kuo greičiausiai nušalinti prof. A. Janulaitį nuo vadovavimo katedrai ir universiteto bibliotekai, pašalinti jį iš akademikų ir uždrausti jam užsiimti pedagogine veikla. Taip pat siūloma atleisti prof. A. Purėną iš universiteto vadovo pareigų. Istorijos-filologijos fakulteto prof. A. Janulaitis buvo atleistas iš universiteto nuo 1946 m. spalio 1 d., o prof. A. Purėnas – iš rektoriaus pareigų nuo 1946 m. gruodžio 31 d. Rektoriumi paskirtas prof. J. Kupčinskas³⁰.

Siekdama „sustiprinti universiteto vadovaujančius kadrus“ 1946 m. vasarą SSRS aukštojo mokslo ministerija paskyrė mordvį Ivaną Ariskina, buvusį Chabarovsko armijos Politinio skyriaus viršininką, universiteto prorektoriumi mokymo ir auklėjimo reikalams. Nuo tų pačių metų rugsėjo mėn. I. Ariskinas vadovavo Pedagogikos katedrai.

Naujasis prorektorius neslėpė priešiško požiūrio į lietuvių profesorius ir dėstytojus, jau pirmame susitikime apkaltino juos nacionalizmu ir pareiškė, kad „vien už tai juos derėtų sušaudyti, bet dėl dėstytojų stygiaus sovietų valdžia taip pasielgti negalinti“³¹.

1947 m. balandžio 3 d. universiteto partinės organizacijos susirinkime partorgas V. Kuzminskis pasigyrė: „[...] Praveistas didelis universiteto valymo darbas. 1946–1947 metais iš universiteto pašalinta 100 sovietinei santvarkai svetimos ideologijos studentų, 20 profesorių ir dėstytojų, 16 administracijos darbuotojų [...]“³² Universiteto partiniame susirinkime nutarta dar labiau sustiprinti kovą su dėstytojais, „mėginančiais skleisti buržuazinę ideologiją“, ir toliau dirbti, kad tarp studentų, profesorių ir administracinio bei ūkinio personalo neliktų „socialiai svetimų ir įtartinais lojalių asmenų“. 1948 m. kovo 27 d. iš pareigų atleistas Mechanikos fakulteto Medžio technologijos katedros vedėjas doc. Antanas Gravrogkas „kaip nuslėpęs savo praeities anketinius davinius“ (tų pačių metų rugsėjo 1 d. jis vėl buvo paskirtas šios katedros docentu, laikinai einančiu katedros vedėjo pareigas)³³. 1948 m. iš universiteto pašalintas, o po trejų metų apkaltintas šnipinėjimu JAV naudai, suimtas ir nuteistas vienas žymiausių Lietuvos vadybos mokslo atstovų JAV pilietis Vytautas Andrius Graičiūnas (1952 m. žuvo lageryje)³⁴. 1947 m. atleistas kaip neinantis pareigų ir nuteistas kalėti buvęs Lietuvos kariuomenės brigados generolas Technologijos fakulteto Transporto mašinų katedros vedėjas doc. Juozas Barzda-Bradauskas (1953 m. mirė Čiunos lageryje)³⁵.

Universiteto administracija ir mokomasis personalas buvo sekami. Net buvo stengiamasi į jų draugų ratą infiltruoti agentų, pranešančių saugumo pareigūnams apie sekamųjų nuotaikas. Analizuojant LSSR valstybės saugumo ministro Piotro Kapralovo

1950 m. birželio 9 d. pažymą, akivaizdu, kad universiteto vadovai ir profesūra nebuvo lojalūs sovietų valdžiai. Pažymoje rašoma, kad universiteto rektorius LSSR deputatas, komunistas prof. J. Kupčinskas viename iš šeimos vakarėlių, dalyvaujant keletui dėstytojų, pasakė: „Kilus karui daugelis važiuos į Rytus. Aš taip pat važiuosiu, bet tik į pietryčius, kad per Iraną pabėgčiau į Turkiją.“³⁶

Toje pat pažymoje teigiama, kad LSSR mokslų akademijos narys prof. A. Purėnas pokalbyje bendradarbiams aiškino: „Egzistuojančios organizacijos – partija ir jos padaliniai, pavyzdžiui, komjaunimas, – turi didelę reikšmę gyvenime. Reikia, kad mūsų jaunimas nevengtų šių organizacijų, o dalyvautų jose. Tai, ko negalima atvirai pasakyti, reikia paaiškinti studentams taip, kad jie suprastų, būtent: juk mums nepatinka, kad į Lietuvą atvažiuoja daug rusų, kad vadovaujančiuose postuose įstaigose ir vyriausybėje sėdi rusų ateiviai.“³⁷ Pats prof. A. Purėnas, net būdamas rektoriumi, taip ir neįstojo į komunistų partiją, nors buvo priverstas lankyti Marksizmo-leninizmo universitetą.

Sovietinis saugumas plačiai naudojosi skundikais, gana dažnai suvedinėjusiais asmenines sąskaitas. Kartais būdavo įskundžiami ir asmenys, neturintys nieko bendro su antisovietine veikla. Antai analitinės chemijos vyresn. dėstytoją Antaną Gaidį, dėl jo reiklumo negalėdami atsiskaityti už laboratorinius darbus, 1945 m. įskundė du studentai, parašydami NKGB laišką, kad dėstytojas verbavęs juos stoti į Lietuvos laisvės armiją. Dėstytojas, nedalyvavęs pagrindinėje kovoje ir neturėjęs jokio supratimo apie LLA, buvo tardomas Kauno saugumo kalėjime, porą mėnesių kalėjo vienutėje, kur susirgo psichoze, buvo nuteistas ir gavo 10 metų lagerio³⁸.

STUDENTŲ SOCIALINĖS SUDĖTIES KEITIMAS IR IDEOLOGINĖ-MORALINĖ PRIEVARTA

Okupacinė valdžia, siekdama rengti savus kadrus, daug dėmesio skyrė aukštosioms mokykloms: ne tik keitė mokslo planus, bet ir dirbtinai darė įtaką studentų socialinei sudėčiai. 1945 m. liepos 6 d. LKP(b) CK ir LSSR LKT priėmė nutarimą „Dėl studentų komplektavimo Lietuvos TSR aukštosiose mokyklose 1945–1946 m.“, kuriame buvo įsakmiai nurodyta rūpintis, kad į aukštąsias mokyklas stotų daugiau darbininkų ir valstiečių vaikų, aukštosiose mokyklose sudaryti mandatines komisijas, į kurias, be aukštųjų mokyklų vadovų, įeitų Švietimo ministerijos ir komjaunimo Centro komiteto atstovai³⁹. 1946 m. spalio 5 d. SSKP(b) CK nutarimu LKP(b) CK plenumas įsakė Lietuvos partinei organizacijai sukurti savą sovietinę inteligentiją, nurodydamas pagerinti vadovavimą mokymo įstaigoms, sustiprinti socialinių ir ekonominių disciplinų katedras, padidinti partinių ir komjaunimo organizacijų vaidmenį aukštosiose mokyklose ir technikuose, pagerinti aukštųjų mokyklų socialinę sudėtį, priimant į jas daugiau moksleivių iš proletarinių ir dirbančių gyventojų sluoksnių⁴⁰.

Siekis padidinti darbininkų ir valstiečių kilmės studentų skaičių netrukus buvo įgyvendintas įvedus socialinės kilmės ir turto pažymų iš gyvenamosios vietos partijos komitetų sistemą. Šių pažymų kontrolę vykdė iš pradžių studentų, vėliau – Kadro ir Specialusis skyriai. Pažymoje atsispindėjo asmens socialinė kilmė, tėvų valdomas turtas, politinės pažiūros, giminių represavimo ar pasitraukimo į Vakarus faktai ir kitos žinios, kurios nulemdavo stojančio ar jau studijuojančio asmens likimą. Pavyzdžiui, 1947 m. universitetas gavo Eugenijos Mitrikaitės charakteristiką su gausybe gramatinių

klaidų, kurioje rašoma: „[...] Savo laiku jos tėvai iki Tarybų valdžios įvedimo Lietuvoje turėjo 36,04 ha žemės, šiuo laiku palikta 10 ha, samdoma jėga naudojasi. Mitrikas Eduardas 1941 m. dar Tarybų Lietuvos laiku pralaidė pas save vokiškųjų diversantų grupę ir kartu su jais baltųjų banditų štabą, kuris prasidėjęs karui darė užpuolimus ant tarybinių darbuotojų ir Raudonosios armijos dalinių ir buvo aktyvus vokiškųjų grobikų rėmėjas.“⁴¹

Ši charakteristika lėmė, kad Medicinos fakulteto trečio kurso studentė E. Mitrikaitė 1947 m. gruodžio 30 d. buvo pašalinta iš universiteto „už socialinės padėties slėpimą ir neteisingų žinių suteikimą“⁴². Pagal šią formulotę 1946–1950 m. iš KVVDU buvo pašalinta 150 studentų. Daugiausia – net 117 – pašalinta 1947–1948 m.⁴³ Jaunuoliai, kurių tėvai iki kolektyvizacijos turėjo daugiau nei 20 ha žemės, kurių artimi giminaičiai buvo pasitraukę į Vakarus, įkalinti kalėjimuose ir lageriuose ar kovojo partizanų būriuose, nebuvo priimami į universitetą, nors sovietinė konstitucija garantavo jiems lygias teises.

Siekdami aukštojo išsilavinimo, jaunuoliai stengdavosi nusišlėpti sovietinei santvarkai nepriimtinus biografijos faktus, tačiau jiems išaiškėjus buvo šalinami nekreipiant dėmesio į pažangumą ar kuriame kurse studijuoja. Geriausiu atveju jiems būdavo pareiškiamas papeikimas. Pagrindinė priežastis, lėmusi pašalinimą iš universiteto, buvo pateiktos melagingos žinios apie tėvų turimą žemę ir nusišlėpta informacija, kad artimi giminaičiai yra partizanai ar jų rėmėjai. Taip dirbtinai „gerinant“ studentų socialinę sudėtį 1949–1950 m. buvo pasiekta, kad iš 2739 universiteto studentų tik 46 paskutinių kursų studentų tėvai anksčiau buvo turėję 20–30 ha žemės (tuo laikotarpiu ji jau buvo nacionalizuota), o dauguma studentų buvo mažžemių valstiečių ir darbininkų vaikai. Nors

dirbtinai buvo keičiama studentų socialinė sudėtis, komunistų partijos ir komjaunimo organizacijos netapo tarp jų populiareesnės ar patrauklesnės: į partiją įstojo ar rengėsi stoti (buvo kandidatai) tik 25, o į komjaunimą – 350 studentų, tai sudarė 1 ir 12,7 proc. viso jų skaičiaus⁴⁴.

Sovietiniai okupantai, padedami komunistų partijos, rengė Lietuvoje represijų, trėmimų ir ideologinės prievartos akcijas. Vykdamą prievartinę kolektyvizaciją ir siekiant palaužti partizaninį karą vėl pradėti organizuoti masiniai gyventojų trėmimai. Suėmus ir ištrėmus tėvus, vėliau būdavo suimami ir išstremiami ir jų vaikai studentai. 1948 m. Panevėžio vls. Molainių k. buvo suimti ir išstremti KVVDU Technologijos ir Medicinos fakultetų studentų brolių Alberto ir Jono Gurskių tėvai. A. Gurskis atsiminimuose rašė:

„Kadangi mūsų su broliu namuose nerado, ir išstremti kartu su tėvais negalėjo – apie tai buvo pranešta Vytauto Didžiojo universitetui. Esu labai dėkingas šviesios atminties universiteto rektoriui prof. K. Baršauskui už tai, kad jis rado galimybę pranešti man, kad esu ieškomas ištrėmimui, ir patarė pasisaugoti. Kol galėjome, mes su broliu stengdavomės būti namuose kuo mažiau, ilgiau užsibūdavome skaityklose ir bibliotekose. Nakvoti eidavome pas pažįstamus ir draugus. Išvengti ištrėmimo mums nepavyko – 1949 metų kovo 25 dieną mes su broliu buvome suimti apsupus namą Kaune, Seinų 28, kur mes nuomojome kambarį ir buvome bebailę IV kurso pavasario semestrą.“⁴⁵

A. Gurskis 1949 m. kovo 1 d. išbrauktas iš studentų sąrašų už paskaitų nelankymą⁴⁶. Broliai Gurskiai buvo išstremti į Irkutską, į Lietuvą grįžo tik 1957 m.

Ideologinė ir moralinė prievarta aukštosiose mokyklose reiškėsi privalomu tokių ideologinių pseudomokslinių disciplinų kaip marksizmas-leninizmas, vėliau – mokslinis

komunizmas studijavimu; vertimu liaupsinti sovietinę santvarką, komunistų partiją ir jos vadovus bei šlovinti rusų ir sovietinių mokslininkų pasiekimus, „buržuazinio“ mokslo ir kultūros niekinimu; vertimu niekinti Lietuvos praeitį, klastoti Lietuvos ir visuotinę istoriją; nepakantumu kitaip mąstantiems ir Katalikų bažnyčiai⁴⁷. 1945 m. rudens semestre visuose universiteto fakultetuose ir kursuose buvo pradėti dėstyti marksizmo-leninizmo pagrindai. Specialiai įkurtoje Marksizmo-leninizmo pagrindų katedroje dirbo 8 SSRS aukštojo mokslo ministerijos komandiruoti dėstytojai: Andrejus Nazarkinas, Nikolajus Nikolajevas, Ivanas Trušinas ir kiti, nemo-kėję lietuvių kalbos. Katedrai vadovavęs komunistas A. Nazarkinas skundėsi, kad marksizmą-leninizmą studentai sutiko nedraugiškai, blogai lankė paskaitas, netgi organizuodavo kolektyvinį išėjimą iš jų⁴⁸. Tokiu būdu tautiškai išauklėti studentai priešinosi sovietizacijai.

1948 m. kovo 20 d. „už studentų tarpe buržuazinės literatūros platinimą ir atvirą propagandą“ iš universiteto buvo pašalintas Filologijos fakulteto Filologijos skyriaus antro kurso studentas Vytautas Kubilius⁴⁹. V. Kubilius aktyviai dalyvavo Akademiniam literatūros būrelyje, rašydavo literatūrinius pranešimus ir dalyvaudavo diskusijose, neslėpė savo pažiūrų ir idealizavo vokiečių filosofus. 1949 m. sausio 9 d. išduotoje V. Kubiliaus charakteristikoje jo pašalinimo iš universiteto priežastis aiškinama taip:

„[...] Estetinė, idealistinė literatūros vertinimo koncepcija ne sykį nuvedavo drg. V. Kubilių į politiniu požiūriu neteisingas išvadas apie tarybinę literatūrą. Būdamas estetinis literatūros vertinimo šalininkas, drg. V. Kubilius kartais sąmoningai, o daugumo atvejų tiesiog nesąmoningai stengdavosi aštrinti visuomeninę-politinę literatūros esmę, nušviesti literatūrą kaip grynai estetinę kategoriją, nepriklausomą nuo klasinės

ideologijos. Tokie politiškai reakcingi ir žalingi sprendimai apie literatūrą nuvedė drg. V. Kubilių į buržuazinės literatūros išaukštinimą ir netgi į dalinį tarybinės literatūros nuneigimą, kas turėjo labai blogos įtakos kitiems studentams [...].“⁵⁰

Norėdamas baigti mokslus, V. Kubilius buvo priverstas atsisakyti savo „antimark-sistinių“ pažiūrų ir tik tada jam buvo leista eksterno teisėmis grįžti į KVVDU⁵¹. Kaune panaikinus Filologijos fakultetą, jis baigė studijas Vilniaus universitete, tačiau ir vėliau, tapęs vienu žymiausių literatūrologų, dėl savo kritinių minčių dažnai užsitraukdavo sovietinės valdžios nemalonę.

Komunistų partijos ir komjaunimo aktyvistai vertė studentus agituoti Lietuvos žmones dalyvauti sovietiniuose rinkimuose ir stoti į kolūkius. Agitatoriais dirbti buvo verčiami ir pirmakursiai. 1950 m. prieš rinkimus į LSSR vietines darbo žmonių tarybas Mechanikos fakulteto pirmakursiai buvo verčiami eiti pas Kauno miesto gyventojus ir raginti juos dalyvauti rinkimuose⁵². Prieš rinkimus į SSRS Aukščiausiąją Tarybą, kurie vyko 1950 m. kovo 12 d., 300 universiteto studentų dirbo keleto agitpunktų agitatoriais⁵³. Kai kurie studentai važinėjo Stalino rajono partijos komiteto įrengta agitacine mašina ir per garsiakalbius skaitė kandidatų į deputatus Petro Vaičiūno ir Mečislovo Gedvilo biografijas bei komunistų partijos atsišaukimus.

Lietuvos kaime okupantams vykdant prievartinę kolektyvizaciją, studentai turėjo agituoti valstiečius stoti į kolūkius. KVVDU Parengiamojo skyriaus komjaunimo organizacijos ir profsąjungos 1950 m. vasario 20 d. sienlaikraštyje rašoma, kad atostogų metu 34 jų skyriaus agitatoriams buvo išdalytos paskaitų temos („Lietuviškosios dvasiškosios priešliaudiška veikla“, „Kolektyvinio ūkio pranašumas prieš individualųjį“, „Kolektyvinio ūkio nario teisės ir pareigos“) ir įsakyta

prisistatyti vietos sovietų valdžios atstovams. Vieni studentai uoliai skaitė nurodytas paskaitas valstiečiams, o studentai Markelis, Čerkasovas ir Prazdeckas įsakymo neįvykdė, todėl buvo smerkiami sienlaikraščio puslapiuose⁵⁴. Buvo ir uolių agitatorių. Tame pačiame sienlaikraštyje studentas K. Valeika gyrėsi per atostogas aplankęs 12 kolūkių, kuriuose surengė 13 susirinkimų, agituodamas rinkti atstovus į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. Tuo metu kaime vyko partizaninis karas, todėl panašių agitatorių darbas buvo pavojingas, nes partizanai kovojo prieš sovietų valdžios pareigūnus ir jų talkininkus.

Mažažemio valstiečio sūnus studentas Antanas Barauskas buvo apkaltintas banditizmu, nes jo tėvai žuvo, kai jų sodybą, kurioje tuo metu lankėsi partizanai, puolė sovietų kareiviai. Partizanai, prisidengę nakties tamsa, pabėgo. Po šio įvykio į KVVDU Kadrių skyrių buvo atsiųstas raudonu rašalu ranka rašytas dokumentas, kuriame teigiama, esą Petro Barausko sūnus Antanas buvo tarp banditų, sužeidusių du sovietų karius. Nors visi universiteto lankomumo žurnalai liudijo, kad Antanas tuo metu sėdėjo paskaitose, jo, kaip „bandito“, likimas buvo nuspręstas – išmesti iš universiteto. Mandatų komisijos posėdyje prof. K. Baršauskas atkakliai gynė vaikiną. Padėjo jam ir prof. B. Abraitis. Po ilgų karštų ginčų A. Barauskas buvo paliktas universitete⁵⁵. Tai labai retas įvykis tuometiniame aukštosios mokyklos gyvenime. Be jokios materialinės paramos likusiam A. Barauskui padėjo ir universiteto dėstytojas Jonas Matulionis. Jis pakvietė šį studentą dirbti Matematikos katedros laborantu, suteikdamas jam galimybę išgyventi ir toliau studijuoti. (Vėliau, primygtinai prašomas KPI rektoriaus prof. K. Baršausko, jis įstojo į komunistų partiją ir buvo paskirtas Elektrotechnikos fakulteto dekanu, o po rektoriaus mirties – Automatikos, vėliau – Skaičiavimo technikos fakultetų dekanu.)

Komjaunimo organizacija persekiojo tikinčius studentus, apie juos buvo rašoma sienlaikraščiuose, jie buvo verčiami klausytis paskaitų antireligine tematika ir net verčiami tokias paskaitas patys parengti. Universiteto Parengiamojo skyriaus penktos grupės studentas Šimkevičius 1949 m. pabaigoje buvo apkaltintas religiniais prietarais ir grupės komjaunimo organizacija nutarė jį perauklėti. Jam buvo nurodyta išklausti antireliginių paskaitų ciklą ir pačiam parengti paskaitą „Bažnyčia – mokslo ir pažangos priešininkas“⁵⁶.

PASKAITŲ IDEOLOGIZAVIMAS, CENZŪRA IR UNIVERSITETO REORGANIZAVIMAS

Dar viena studentų perauklėjimo forma buvo agitatorių, vėliau pavadintų grupių auklėtojų ar vadovais, priskyrimas. Šią funkciją atlikdavo dėstytojai. Jie turėjo organizuoti studentų grupių politines valandėles, aiškinti nančias vidaus ir užsienio politiką, svarstyti studentų mokymosi ir auklėjimo problemas. Grupių vadovai dažnai formaliai žiūrėjo į savo pareigas ir tik nedaugelis jų buvo uolūs sovietinės ideologijos propaguotojai. Dėstytojai vengdavo skaityti antireligines paskaitas. 1948 m. partiniame susirinkime komunistas J. Parnarauskas kritikavo kolegas: „J. Matulionio ir J. Šopausko skaitomos antireliginės paskaitos yra tokios apolitinės, kad jas drąsiai galima skaityti kunigų seminarijoje [...]“⁵⁷.

Universiteto partinė organizacija ieškodavo kolegų paskaitose „keliaklupsčiaimo prieš buržuazinę kultūrą“ faktų, juos svarstydavo partiniuose susirinkimuose ir pranešdavo LKP(b) pirmajam sekretoriui A. Sniečkui, o šis apie tuos faktus informuodavo SSKP vadovus. 1947 m. KVVDU partinės organizacijos susirinkime komunistas Zundelis Federas aiškino, kad „Technologijos

fakulteto dėstytojas Paulauskas remiasi tik vokiečių duomenimis ir vokiečių normomis⁵⁸. Partinės organizacijos nutarime pažymėta, kad prof. J. Dalinkevičius, dėstantis inžinerinę geologiją, ir vyresn. dėstytojas Kazys Barkauskas – chemiją, nekalba apie sovietinio mokslo ir technikos laimėjimus, o elektronikos vyresn. dėstytojas Jurgis Kaunas mokslo tiriamajame darbe orientuojasi į Vakarus, nesiremia socialistinio ūkio duomenimis, nestudijuoja sovietinio mokslo laimėjimų.

Universitete pagrindiniai represijų organizatoriai buvo partorgai V. Kuzminskis, Jonas Sabaliauskas ir Vytautas Nešukaitis. Jų vadovaujamas partinis biuras priimdavo nutarimus, kuriuos ideologiškai ar dėl socialinės kilmės netinkamus dėstytojus ar studentus reikia pašalinti, ir priversdavo rektorių tai padaryti. Partorgams aktyviai talkino kitataučiai komunistai I. Ariskinas, Michailas Airapetjanas, A. Nazarkinas, Ivanas Trušinas, F. Grigorjevas, D. Leonovas, Viktoras Ivanovas, Alteris Michališokas ir kt. Jų spaudimui pasiduodavo rektorius J. Kupčinskas, dekanai Nikolajus Milenskis ir Stasys Vabalevičius⁵⁹.

Ilgametis Fizikos katedros darbuotojas Jonas Balčiūnas prisiminė, kad prorektorius I. Ariskinas įsakė nuo užsienietiškos, ypač vokiškos, aparatūros nulupinėti ar nuskusti firmines etiketes ir užrašus⁶⁰.

Mokslininkų darbai buvo svarstomi ne tik universiteto partinės organizacijos susirinkimuose, bet ir Mokslų akademijoje. 1948 m. sausio 12–14 d. LSSR mokslų akademijos visuotinis susirinkimas svarstė, kaip pagerinti ideologinį darbą. Pagrindiniai kalbėtojai – Mokslų akademijos prezidentas Juozas Matulis ir viceprezidentas Juozas Žiugžda, – remdamiesi LKP CK plenumo nutarimais, griežtai kritikavo įvairius tariamus mokslininkų trūkumus. Kai kurie mokslininkai, tarp jų žinomiausias Lietuvos

gamtininkas prof. Tadas Ivanauskas, buvo smerkiami, kad savo moksliniuose darbuose minėjo Vakarų mokslininkų laimėjimus ir necitavo sovietinių autorių veikalų. Pasak J. Matulio, tariamąjį objektyvaus mokslo garbinimas ir laikymasis yra antipatriotinis veiksmas. J. Matulis ir J. Žiugžda griežtai kritikavo daugelį žymiausių Lietuvos mokslininkų. Kliuvo Juozui Balčikonui ir Jurgiui Lebedžiui, T. Ivanauskui, A. Purėnui, Onkologijos instituto direktoriui Vytautui Girdzijauskui, istorikams Povilui Pakarkliui ir A. Janulaičiui, profesoriams Viktorui Ruokiui, J. Baldžiui (Balkauskui), V. Kairiūkščiui ir kt.⁶¹ Visi kritikuojami mokslininkai turėjo viešai išpažinti savo klaidas. Savaime jau jausmo vedami, žymūs mokslininkai atsiprašinėjo už būtas ir nebūtas nuodėmes. Prof. T. Ivanauskas kritikuodamas save aiškino, kad negali būti mokslo mokslui, kad mokslininkas gamtininkas turi savo darbais užtikrinti politiškumą. Šie pavyzdžiai atspindi tų laikų tikrovę. Net pasižymėję mokslininkai ir rašytojai buvo mokomi kaip maži vaikai ir turėjo atsiprašinėti už įvairiausias smulkmenas. Jie tai darė suvokdami, kad pasipriešinimo padariniai būtų baisesni.

Tai buvo traktuojama kaip dideli „idėjinio-politinio darbo“ su inteligentija trūkumai, todėl numatyta stiprinti šį darbą aukštosiose mokyklose, atkreipiant dėmesį į mokomojo proceso pertvarkymą marksizmo-leninizmo „mokslo“ pagrindu, sovietinių technikos ir kultūros laimėjimų panaudojimą dėstant mokslines disciplinas. 1947 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. Kaune inteligentams buvo skaitomos tokios paskaitos: „Rusų kultūros ir mokslo didingumas bei pasaulinė reikšmė“, „Tarybinis patriotizmas“, „Maskva tarp pasaulio miestų“, „Maskva – kultūros ir mokslo centras“, „Maskva trijose revoliucijose“, „Maskva – mūsų Tėvynės sostinė“ ir kt.⁶² Prieš pat reorganizaciją į institutus univer-

siteto 1950–1951 m. politinio auklėjamojo darbo plane buvo išipareigojama „auklėti profesorius, dėstytojus, administracijos ir ūkio darbuotojus bei studentus marksistinės-lenininės pasaulėžiūros, sovietinio patriotizmo, atsidavimo socialistinei tėvynei ir Lenino-Stalino reikalui“⁶³.

Sovietinė sistema griežtai cenzūravo visų kūrinių, taip pat ir mokslinių, leidybą. Prieš spausdinami, visi leidiniai buvo duodami patikrinti cenzūros įstaigai Glavlitui (Vyriausiajai karinių ir valstybinių paslapčių spaudoje saugojimo valdybai), kuris nereitai uždrausdavo leidinius spausdinti arba liepdavo perdirbti. Pavyzdžiui, 1948 m. cenzūros organai neleido spausdinti prof. T. Ivanausko knygos „Gyvybės raida“, nes čia „nenušviečiama Darvino mokymo reikšmė kovos su teologiniu požiūriu į pasaulio raidą ir žmogaus kilmę atžvilgiu [...]“. Knygoje nieko nėra apie iškilus tarybinių mokslininkų bandymus keičiant gamtą.⁶⁴

Universiteto leidinio „Medicinos fakulteto darbai“ neleista spausdinti dėl kai kuriuose straipsniuose pastebėtų „politiškai kenksmingų teiginių“, nors iš tikrųjų jie buvo teisingi. Antai doc. Stasio Žilinsko darbe nurodoma, kad skleroma į Lietuvą atėjo iš SSRS; Vytauto Juškio straipsnyje tvirtinama, kad SSRS karo metu ypač paplito venerinės ligos; prof. P. Mažylio darbe teigiama, kad jo aprašoma liga Maskvoje sergama triskart dažniau negu Bostone⁶⁵.

Glavlitas sustabdė prof. Juozo Indriūno knygos „Pradinės žinios apie tekstilės technologiją“ spausdinimą, nes „autorius nėra žodžio nepasako apie tekstilės gamybos technologinius procesus, naudojamus TSRS tekstilės pramonėje, kas sudaro didžiausią knygos trūkumą“⁶⁶.

Dėstytojams buvo sunku prisitaikyti prie sovietinių okupantų reikalavimų. Jie buvo priversti ideologizuoti paskaitas, šlovinti rusų ir sovietinius mokslininkus, girti So-

viėtų Sąjungos pasiekimus ir kritikuoti visą „buržuazinį“ mokslą ir kultūrą. Jų paskaitos buvo sekamos, analizuojamos ir svarstomos, o leidiniai pereidavo griežtą sovietinę cenzūrą. Apolitiškumas taip pat buvo smerkiamas, nes sovietinė valdžia reikalavo visur remtis marksistine-leninine ideologija. 1949 m. įvykęs LKP(b) VI suvažiavimas nurodė, „kokį pavojų kelia užmaskuota buržuazinė nacionalistinė ideologija, tariamasis išorinis lojalumas, apolitiškumas, objektyvizmas“. Suvažiavimas griežtai kritikavo Lietuvos istorinės praeities ir kultūrinio lietuvių tautos palikimo vertinimą neigiant klasių kovą, nes toks vertinimas „galėjo padaryti didelę žalą komunistiniam darbo žmonių auklėjimui“⁶⁷.

Nuo sovietinės cenzūros smarkiai nukentėjo turtinga universiteto biblioteka, kuriai buvo įsakyta „išvalyti“ knygų fondus, kad juose neliktų antisovietinio turinio literatūros. Antisovietinio turinio ir ideologiškai žalinga literatūra, komunistinių ideologų nuomone, buvo tarpukario Lietuvos politikų, į Vakarų pasitraukusių visuomenės ir mokslo veikėjų raštai, idealistinio ir religinio pobūdžio literatūra, daugumos užsienio mokslininkų veikalai, net techniškoji užsienio literatūra, Sovietų Sąjungoje išleistos vėliau represuotų autorių knygos ir kt. Dalis šių knygų buvo atiduodama į uždara specialųjį fondą, kita dalis kaip makulatūra – popieriaus fabrikui.

Senasis bibliotekos personalas negalėjo drastiškai naikinti sunkiai komplektuotų knygų, todėl universiteto partinė organizacija ėmėsi represijų prieš bibliotekų darbuotojus. Iš bibliotekos direktoriaus pareigų atleidus prof. A. Janulaitį, naujuoju direktoriumi paskirtas pedagogas Vincas Ruzgas taip pat neitiko universiteto komunistams. 1947 m. bibliotekos ataskaitoje rašoma, kad „Ypatingoji komisija iš bendrojo vartojimo išėmė apie 20 000 tomų knygų“, tačiau dauguma jų buvo atiduotos į specialųjį fondą, o ne sunaikintos⁶⁸. Tai netenkino universiteto

partinės organizacijos ir ji pasiūlė atleisti V. Ruzgą iš direktoriaus pareigų. Vietoj V. Ruzgo bibliotekos direktore paskirta Stefanija Užkuraitytė ėmėsi aktyviai naikinti knygų fondą ir net įtikinėjo rektorato narius, kad bibliotekoje yra daug „balasto“, kurio neverta inventorizuoti, kad iš Kaliningrado gautos knygos universitetui nereikalingos ir t. t.⁶⁹

Nuo 1947 m. buvo plačiai svarstoma apie universiteto reorganizavimą į Politechnikos ir Medicinos institutus. Fakultetų dekanai informavo rektoratą apie profesūros nuomonę universiteto bazėje steigti institutus. Dauguma Medicinos fakulteto profesorių pasisakė prieš, o techniškujų fakultetų – už universiteto reorganizavimą. 1947 m. kovo 10 d. rektorius prof. J. Kupčinskas LKP(b) Centro komitetui ir LSSR Ministrų Tarybai išsiuntė memorandumą universiteto klausimu, kuriame rašė esąs pakviestas į SSRS aukštojo mokslo ministeriją dėl universiteto padalijimo į institutus, todėl nutaręs atkreipti dėmesį į kai kuriuos sunkumus, kurie susidarys ėmus tokį nutarimą vykdyti.

Pirmiausia jis pabrėžė, kad steigiant institutus teks panaikinti pirmąją Lietuvos aukštąją mokyklą, kuri žinoma už Lietuvos ribų ir ruošiasi švęsti 25 metų jubiliejų. „Pakeičiant universitetą institutais aukštųjų mokyklų skaičius respublikoje iš esmės nesumažės, tačiau tokios plačiai žinomos įstaigos formalus likvidavimas gali sudaryti blogą įspūdį mažai informuotuose sluoksniuose“, – rašoma memorandume⁷⁰. Be to, jame nurodoma, kad teks uždaryti Istorijos-filologijos fakultetą, kuriame mokosi 360 studentų. Ne visi studentai galės persikelti į Vilniaus universitetą, kai kuriems teks nutraukti mokslą. Medicinos institutui prireiktų įsteigti net šešias katedras bei fizikos ir chemijos laboratorijas, kurios buvo bendros visiems fakultetams. Be to, reikėtų atskiros bibliotekos, todėl pritrūk-

tų knygų, taip pat padidėtų abiejų aukštųjų mokyklų administravimo išlaidos. Vis dėlto, jeigu būtų nuspręsta steigti institutus, reikėtų ilgai nedelsti, bet tam gerai pasiruošti, kad nenukentėtų mokomasis darbas. Be to, rektorius nuomone, „[...] uždaryti pedagoginius kadrus ruošiančią įstaigą nereikėtų, nes yra didelis mokytojų trūkumas“⁷¹.

Okupacinė valdžia neatsižvelgė į rektorius argumentus ir 1947 m. gruodžio 9 d. SSRS aukštojo mokslo ministro įsakymu buvo pradėta universiteto reorganizacija. Pirmiausia buvo pakeista universiteto struktūra: Technologijos fakultetas išskaidytas į Cheminės technologijos, Elektrotechnikos ir Mechanikos fakultetus, o Medicinos fakultetas – į Medicinos ir Farmacijos fakultetus. Istorijos-filologijos fakultetas pradėtas naikinti pamažu – iš pradžių reorganizuojant į Filologijos fakultetą ir panaikinant Istorijos skyrių. Pastarojo skyriaus antro ir trečio kurso studentus Kauno universiteto rektorius buvo įpareigotas perkelti į Vilniaus universitetą⁷².

Kadangi nepriklausomoje Lietuvoje įkurtas universitetas buvo tapęs tautinės kultūros židiniu, okupantų įrankiu buvusios komunistų partijos nuomone, jį, kaip „buržuazinių nacionalistų lizdą“, reikėjo sunaikinti. 1948 m. rudenį buvo panaikintas Filologijos fakultetas, o visos humanitarinės specialybės perkeltos į Vilniaus universitetą. 1949 m. pavasarį universitetą baigė paskutinė filologų laida.

1950 m. spalio 31 d., vykdydamas SSRS Ministrų Tarybos 1950 m. spalio 19 d. nutarimą, SSRS aukštojo mokslo ministras Sergejus Kaftanovas įsakymu Nr. 1924 įsakė reorganizuoti Kauno valstybinį universitetą į Kauno politechnikos institutą, o universiteto Medicinos fakultetą – į Kauno medicinos institutą, pirmąjį priskiriant I, o antrąjį – II aukštųjų mokyklų kategorijai⁷³. 1950 m. gruodžio 29 d. komisija, sudaryta iš

SSRS aukštojo mokslo ministerijos atstovo Aukštųjų politechnikos mokyklų valdybos vyr. inspektoriaus doc. B. Jumatovo, Kauno universiteto rektoriaus prof. J. Kupčinsko, Kauno politechnikos instituto direktoriaus prof. K. Baršausko ir kitų narių, pasirašė aktą, kuriuo Kauno universitetas buvo perkeltas iš SSRS aukštojo mokslo ministerijos Vyriausiosios universitetų valdybos į Vyriausiosios aukštųjų politechnikos mokyklų valdybos jurisdikciją, t. y. Kauno universitetas tapo Kauno politechnikos institutu. Universiteto rektorius J. Kupčinskas perdavė universiteto turtą ir studentus Kauno politechnikos instituto rektoriui K. Baršauskui⁷⁴. Akte buvo apžvelgtas universiteto mokomasis darbas, studentų, mokomojo ir administracinio personalo kontingentas, metodinis, mokslinis tiriamasis darbas, sporto bazės aprūpinimas, bibliotekos darbas, įvertinta perduodamų pastatų būklė, finansinė ir ūkinė veikla.

Akte taip pat buvo nurodyti trūkumai: ne visai įrengtos laboratorijos, esama dėstytojų, kurių paskaitos nepakankamai aukšto idėjinio ir mokslinio lygio (vyresn. dėstytojas Minelga, doc. A. Bistrickas, doc. Vladas Šibanovas, vyresn. dėstytojas Ivanauskas), Marksizmo-leninizmo katedra nuo 1949 m. neturi vedėjo, taip pat be vedėjo Rusų kalbos katedra, kai kurios katedros (Mašinžinytės ir Stomatologijos) neįvykdė mokslinio tiriamojų darbo plano ir per mažai padeda liaudies ūkiui, kai kuriose studentų grupėse silpnai dirbamas politinis auklėjamasis darbas, kai kurie studentai (Putna, Vaičiūnas) yra politiškai atsilikę ir morališkai netvirti.

Pabaigoje pateikiami pasiūlymai KPI direktoriui. Pirmiausia nurodoma, kad ypatingą dėmesį reikia skirti studentų ir dėstytojų politiniam auklėjamajam darbui. Tai nebuvo formalus pasiūlymas, nes rekomenduota, kaip tai padaryti: „organizuoti kasdieninę agitatorių darbo kontrolę, siste-

mingai kontroliuoti politinio auklėjamojo darbo plano vykdymą, ypač kontroliuoti politinį auklėjamąjį darbą bendrabučiuose ir akademinėse grupėse“⁷⁵.

Šie pasiūlymai akivaizdžiai įrodo, kad tikrosios universiteto reorganizavimo priežastys buvo ideologinės – reikėjo perauklėti tautinę inteligentiją ir išauginti naujo tipo paklusnius sovietinius inteligentus, nekeliančius grėsmės melu ir prievarta pagrįstos totalitarinės valstybės pagrindams.

Sovietinė represinė sistema neišvengiamai veikė universitetą, nes nei dėstytojai, nei studentai negalėjo jaustis saugūs. Tiek vieniems, tiek kitiems buvo sunku kalbėti netiesą, slėpti savo nuomonę, nes priešingu atveju už nelojalumą sovietinei santvarkai ir ištartą tą santvarką kritikuojančią frazę jie galėjo būti pašalinti iš universiteto, ištremti į Sibirą. Ideologinė prievarta žeidė žmonių orumą, skatino veidmainystę, žlugdė kūrybingas asmenybes. Universitete vyravo nepasitikėjimo ir baimės atmosfera.

IŠVADOS

Vytauto Didžiojo universitetas tarpukariu tapo tautinės kultūros židiniu, todėl buvo pavojingas okupacinei valdžiai, siekusiai sunaikinti tautinę savimonę. 1944 m. Sovietų Sąjungai reokupavus Lietuvą, sovietų valdžia, pasitelkusi komunistų partiją ir represinę NKVD-NKGB aparatą, pradėjo vykdyti universiteto sovietizaciją, organizuodama represijų, trėmimų ir ideologinės-moralinės prievartos akcijas.

Siekiant išauklėti lojalius ir paklusnius sovietinius piliečius, buvo taikoma ideologinė prievarta: įvesta pseudomokslinė marksizmo-leninizmo disciplina; dėstytojai buvo verčiami paskaitas ideologizuoti, šlovinti rusų ir sovietinių mokslininkų pasiekimus, lankyti marksizmo-leninizmo

universitetą; visi akademinės bendruomenės nariai privalėjo dalyvauti politinėse valandėlėse, ideologinėse ir antireliginėse paskaitose, sovietinių švenčių iškilmėse.

Kovodamas su antisovietiniu pasipriešinimu, LKP(b) Centro komitetas nutarė nesuteikti aukštojo išsilavinimo ir nepriimti studijuoti jaunuolių, kurių tėvai turėjo daugiau kaip 20 ha žemės, artimieji buvo pasitraukę į Vakarus, ištremti ar kovojo partizanų gretose. Tokiu būdu universitete

buvo dirbtinai keičiama studentų socialinė sudėtis.

Prie represijų ir ideologinės prievartos vykdymo universitete aktyviai prisidėjo partinės ir komjaunimo organizacijų nariai. Ypač pasireiškė kitataučiai komunistai, propaguojantys didžiarusišką šovinizmą.

Reakcinga sovietų valdžios ir universiteto komunistų partijos ideologinė politika padarė daug žalos Lietuvos mokslui, kultūrai ir visoms universiteto veiklos sritims.

Nuorodos

¹ M. Martynaitis, *Kauno Antano Sniečkaus politechnikos institutas*, Vilnius, 1979; *Komjaunimo organizacija Kauno universitete ir Kauno politechnikos institute (1922–1972 metai)*, Vilnius, 1979.

² *Nuo Aukštųjų kursų Kaune iki Kauno technologijos universiteto. 1920–1997*, Kaunas, 1997.

³ A. Tamašauskas, *Iš Kauno universiteto ir Politechnikos instituto praeities. Komunistų partinės organizacijos raidos ir veiklos apžvalga*, Kaunas, 2000.

⁴ J. Stražnickas, *Kazimieras Vasiliauskas. Mokslininkas, pedagogas, inžinierius*, Kaunas, 1997; J. Stražnickas, *Profesorius Kazimieras Baršauskas. Meilės galia*, Kaunas, 2006; R. Baltrušis, *Profesorius Antanas Purėnas*, Kaunas, 2008.

⁵ K. Pržialgauskytė, *Studentų socialinės padėties įtaka išsilavinimui: Kauno valstybinio universiteto 1945–1950 m. atvejis (bakalauro darbas)*, Kaunas, 2011.

⁶ KVVDU rektorato 1944 m. spalio 3 d. posėdžio protokolas Nr. 6, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R631, ap. 1, b. 2, l. 8.

⁷ KVVDU rektorato 1944 m. spalio 24 d. posėdžio protokolas Nr. 8, *ibid.*, l. 12.

⁸ A. Tamašauskas, *op. cit.*, p. 20–21.

⁹ KVVDU rektorato 1945 m. vasario 12 d. posėdžio protokolas Nr. 18, LCVA, f. R631, ap. 1, b. 2, l. 28.

¹⁰ KVVDU rektorato 1945 m. vasario 27 d. posėdžio protokolas Nr. 19; 1945 m. balandžio 10 d. KVVDU rektorato posėdžio protokolas Nr. 21, *ibid.*, l. 28, 31.

¹¹ M. Martynaitis, *op. cit.*, p. 69.

¹² A. Tamašauskas, *op. cit.*, p. 21.

¹³ „LKP(b) CK 1944 m. gruodžio 27–30 d. plenumas nutaria“, *Tarybų Lietuva*, 1945, sausio 7, Nr. 6, p. 2.

¹⁴ J. Daumantas [Juozas Lukša], *Partizanai*, Vilnius, 1990, p. 22–23.

¹⁵ KVVDU rektorato 1944 m. gruodžio 20 d. posėdžio protokolas Nr. 12, LCVA, f. R631, ap. 1, b. 2, l. 19.

¹⁶ „Kaune atidarytas Marksizmo-Leninizmo universitetas ir Partinė mokykla“, *Tarybų Lietuva*, 1945, sausio 28, Nr. 22, p. 6.

¹⁷ KVVDU LKP(b) pirminės organizacijos 1945 m. rugsėjo 15–spalio 1 d. darbo planas, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 3542, ap. 1, b. 1, l. 2.

¹⁸ Iš LKP(b) CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus kalbos 1945 m. balandžio 11 d. LKP(b) CK V plenumo, *Tarybų Lietuva*, 1945, balandžio 24, Nr. 86, p. 2.

¹⁹ KVVDU rektorato 1945 m. balandžio 21 d. posėdžio protokolas Nr. 22, LCVA, f. R631, ap. 1, b. 2, l. 34.

²⁰ Z. Slibinas [Juozas Prapuolenis], „Ateitininkų byla“, *Ateitis*, 1992, Nr. 2, p. 46.

²¹ KVVDU rektorius 1946 m. kovo 30 d. aktas Nr. 1013 § 85; KVVDU rektorius 1946 m. gegužės 10 d. aktas Nr. 1014 § 18, KTU archyvas, ap. 5, b. 6, rektorius įsakymai, 1945–1947 m., l. 39, 44.

²² K. Šešelgis, *Gyvenimas. Mokslo darbai*, Vilnius, 2000, p. 182–184.

²³ J. R. Bagušauskas, *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*, Vilnius, 1999, p. 85.

²⁴ KVVDU pirminės partinės organizacijos 1945 m. rugsėjo 14 d. steigiamojo susirinkimo protokolas, LYA, f. 3542, ap. 1, b. 1, l. 5.

- ²⁵ Ibid., l. 7.
- ²⁶ *Profesorė Vyda Kęsgailaitė-Ragulskienė (1931–2009)*, Kaunas, 2009, p. 247, 254.
- ²⁷ KVVDU rektoriaus 1946 m. rugpjūčio 5 d. aktas Nr. 1018 § 60–61, KTU archyvas, ap. 5, b. 6, rektoriaus įsakymai, 1945–1947 m., l. 81.
- ²⁸ KVVDU rektoriaus 1946 m. rugsėjo 6 d. aktas Nr. 1021 § 46–47, *ibid.*, l. 94.
- ²⁹ „SSRS MVD-MGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačenko 1946 m. liepos 11 d. pranešimas LKP(b) CK pirmajam sekretoriui A. Sniečkui apie Kauno universiteto darbuotojų antisovietinės nuotaikas“, *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje. 1940–1990. Dokumentų rinkinys*, sud. J. R. Bagušauskas, A. Streikus, Vilnius, 2005, p. 63–64.
- ³⁰ SSRS aukštojo mokslo ministro 1946 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. 1982k (kopija), KTU archyvas, ap. 3P, b. 472 (prof. A. Purėno asmens byla), l. 140.
- ³¹ A. Tamašauskas, op. cit., p. 52.
- ³² Ibid., p. 76.
- ³³ KVVDU rektoriaus J. Kupčinsko 1948 m. kovo 31 d. įsakymas Nr. 1059-K § 70, KTU archyvas, ap. 5, b. 5, rektoriaus įsakymai, 1947–1949 m., l. 85; KVVDU rektoriaus J. Kupčinsko 1948 m. rugsėjo 7 d. įsakymas Nr. 1071-K § 119, *ibid.*, l. 175.
- ³⁴ A. Tamašauskas, op. cit., p. 72.
- ³⁵ KVVDU rektoriaus J. Kupčinsko 1947 m. gruodžio 2 d. įsakymas Nr. 1051-K § 50, KTU archyvas, ap. 5, b. 5, rektoriaus įsakymai, 1947–1949 m., l. 29; <02http://lt.wikipedia.org/wiki/Juozas_Barzda-Bradauskas>.
- ³⁶ „LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo 1950 m. birželio 9 d. pažyma apie lietuvių inteligentijos pasisakymus dėl tautos dvasinio gyvenimo naikinimo“, *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje. 1940–1990*, p. 138.
- ³⁷ Ibid., p. 141.
- ³⁸ L. Dambrauskas, *Gyvenimo akimirkos*, 1 kn., Vilnius, 1990, p. 322.
- ³⁹ M. Martynaitis, op. cit., p. 68.
- ⁴⁰ „Ištrauka iš LKP(b) CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus 1947 m. lapkričio 28 d. pranešimo LKP(b) CK XV plenumo apie komunistinės ideologijos įdiegimą LSSR mokslų akademijos moksliniuose tyrimuose“, *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje. 1940–1990*, p. 84.
- ⁴¹ KVVDU studentės Eugenijos Mitrikaitės charakteristika, išduota Pakruojo valsčiaus komiteto LKP(b) sekretoriaus Galinio, 1947 m. gegužės 25 d., KTU archyvas, ap. 4A, b. 648, l. 10.
- ⁴² KVVDU rektoriaus 1947 m. gruodžio 31 d. aktas Nr. 1053-K § 18, *ibid.*, ap. 5, b. 5, rektoriaus įsakymai, 1947–1949 m., l. 40.
- ⁴³ K. Pržialgauskytė, op. cit., p. 61–98.
- ⁴⁴ VDU statistikos knyga, Kauno valst. universiteto studentų 1949–1950 m. m. pavasario semestro statistikos duomenys, KTU archyvas, l. 350–351.
- ⁴⁵ „Alberto Gurskio prisiminimai ir pamąstymai“, *Per gyvenimo audras į mokslo šviesą. Vytauto Didžiojo universiteto (1945–1950 m.)–Kauno politechnikos instituto (1951 m. sausis–gegužė) elektrotechnikų specialybių absolventų atsiminimai ir pamąstymai*, Kaunas, 2007, p. 26.
- ⁴⁶ KVVDU rektoriaus 1949 m. balandžio 8 d. aktas Nr. 1089-K § 53, KTU archyvas, ap. 5, b. 8, rektoriaus įsakymai, 1949 m., l. 11.
- ⁴⁷ A. Tamašauskas, op. cit., p. 59.
- ⁴⁸ Ibid., p. 60.
- ⁴⁹ KVVDU rektoriaus 1948 m. kovo 31 d. aktas Nr. 1059-K § 68, KTU archyvas, ap. 5, b. 5, rektoriaus įsakymai, 1947–1949 m., l. 85.
- ⁵⁰ KVVDU išduota V. Kubiliaus charakteristika, 1949 m. sausio 9 d., *ibid.*, ap. 4A, b. 1646a (Vytauto Kubiliaus byla), l. 28.
- ⁵¹ V. Kubiliaus 1949 m. sausio 3 d. pareiškimas KVVDU rektoriui, *ibid.*, l. 33.
- ⁵² „Priešrinkiminiame darbe“, *Mechanikos pirmūnai* (KVVDU Mechanikos fakulteto I kurso sienlaikraštis), 1950, kovo 10, Nr. 6, Kauno technologijos universiteto muziejus.
- ⁵³ „Su agitacine mašina“, *Mechanikos pirmūnai* (KVVDU Mechanikos fakulteto I kurso sienlaikraštis), 1950, balandžio 28, Nr. 7, *ibid.*
- ⁵⁴ Vilutis, „Mūsų agitatoriai pas kolūkiečius“, *Mokslo keliu* (KVVDU Parengiamojo skyriaus sienlaikraštis), 1950, vasario 20, Nr. 7, *ibid.*
- ⁵⁵ *Per gyvenimo audras į mokslo šviesą. Vytauto Didžiojo universiteto (1945–1950 m.)–Kauno politechnikos instituto (1951 m. sausis–gegužė) elektrotechnikų specialybių absolventų atsiminimai ir pamąstymai*, p. 11–12.
- ⁵⁶ Navakauskas, „Į pagalbą“, *Mokslo keliu* (KVVDU Parengiamojo skyriaus sienlaikraštis), 1949, gruodžio 19, Nr. 5, Kauno technologijos universiteto muziejus.
- ⁵⁷ A. Tamašauskas, op. cit., p. 61.
- ⁵⁸ „LKP(b) CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus raštas VKP(b) CK sekretoriui M. Suslovui dėl Lietuvos mokslo ir kultūros sovietizavimo, atskyrimo nuo Vakarų, 1947 m. rugsėjis (slaptai)“,

Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje. 1940–1990, p. 78.

⁵⁹ A. Tamašauskas, op. cit., p. 86.

⁶⁰ J. Stražnickas, *Profesorius Kazimieras Baršauskas. Meilės galia*, p. 341.

⁶¹ Žr. <<http://partizanai.org/index.php/kgirnius-partizanu-kovos-lietuvoje/sovietinis-teroras-pirmaisiais-pokario-metais>>.

⁶² „LKP(b) CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus raštas VKP(b) CK sekretoriui M. Suslovui dėl Lietuvos mokslo ir kultūros sovietizavimo, atskyrimo nuo Vakarų, 1947 m. rugsėjis (slaptai)“, *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje. 1940–1990*, p. 78.

⁶³ Kauno valst. universiteto perorganizavimo į KPI ir KMI akto 1950 m. gruodžio 9 d. priedas KPI direktoriui, Kauno apskrities archyvas, f. R-1260, ap. 1, b. 45, l. 101.

⁶⁴ „LSSR Glavlitto pažyma SSRS Glavlitui apie Lietuvos leidinių ideologinę kontrolę, 1948 m. gegužės 28 (slaptai)“, *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje. 1940–1990*, p. 96.

⁶⁵ Ibid., p. 97.

⁶⁶ Ibid., p. 97–98.

⁶⁷ V. Bastienė, „Kauno valstybinio universiteto komjaunimo organizacijos kova, ugdant marksistinę

studentų pasaulėžiūrą 1944–1950 metais“, *Komjaunimo organizacija Kauno universitete ir Kauno politechnikos institute (1922–1972 metai)*, Vilnius, 1979, p. 83–84.

⁶⁸ A. Tamašauskas, op. cit., p. 90–91.

⁶⁹ Ibid., p. 92.

⁷⁰ KVVDU rektoriaus J. Kupčinsko 1947 m. kovo 10 d. memorandumas LKP(b) CK ir LSSR MT, LCVA, f. R631, ap. 1, b. 76, l. 2–4.

⁷¹ Ibid., l. 4.

⁷² SSRS aukštojo mokslo ministro S. Kaftanovo 1947 m. gruodžio 9 d. įsakymo Nr. 1814 nuorašas, § 1, 2, KTU archyvas, ap. 5, b. 5, rektoriaus įsakymai, 1947–1949 m., l. 57–58.

⁷³ SSRS aukštojo mokslo ministro S. Kaftanovo 1950 m. spalio 31 d. įsakymas Nr. 1924, LCVA, f. R631, ap. 1, b. 77, l. 4.

⁷⁴ KVVDU perdavimo KPI 1950 m. gruodžio 29 d. aktas, ibid., b. 235, l. 1.

⁷⁵ KVVDU perdavimo KPI 1950 m. gruodžio 29 d. aktas, ibid., l. 7–8.

Gauta 2013 03 14

Kauno technologijos universitetas,
K. Donelaičio g. 73, Kaunas
audrone.veilientiene@ktu.lt

Audronė Veilientienė

IDEOLOGICAL VIOLENCE AND REPRISALS AT KAUNAS STATE VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY (1944–1950)

Summary

At the end of WWII, when the second Soviet occupation of Lithuania started, it was accompanied by Sovietisation, terror, and ideological-moral coercion carried out by the USSR. The same methods were applied to institutions of higher education. Professors and students of Kaunas State Vytautas Magnus University were arrested, deported, expelled from the university, and forced to study pseudo-scientific disciplines, participate in Soviet festivities, during lectures glorify Russian and Soviet scientists and their achievements, and derogate the history, culture and science of Lithuania. The occupation authorities tried to “re-educate” the national intelligentsia formed during the time of independent Lithuania and to train loyal intellectuals. Therefore, individuals

who did not suit the Soviet government were removed from the university by admitting mostly the children of workers and peasants to the university. Repression and ideological coercion at the university were organised and carried out by members of the Communist Party and Komsomol. These measures, however, failed to destroy the spirit of the national university, and as a result the USSR Ministry of Higher Education reorganised the university, renaming it Kaunas Polytechnic Institute (today Kaunas University of Technology). The ministry renamed the Faculty of Medicine of the university Kaunas Medical Institute (today Lithuanian University of Health Sciences).